

О.К. ШЕДЕНОВ, Н.Ө. ШЕДЕНОВА

АЙМАКТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫ ДАМЫТУДАҒЫ БИЗНЕСТІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАУАПКЕРШІЛГІНІҢ МӘСЕЛЕЛЕРИ

Жалпы алғанда бинестің әлеуметтік жауапкершілгінің мәні мен маңызы қазіргі кезде көн тарап жүзеге асуга. Оның теориялық және әдістемелік баставу да ете ертеден орын алған десе де болады. Ерте кезде жауапкершілікті Аристотель еркіндіктің бір көрінісі екендігін, ал еркіндік – жауапкершіліктің бір шарты: адам өз пікірі мен талғамына сәйкес іс жасап, шешім қабылдай алады деген болатын. Қоғамдағы әрбір адам өзінің табиғат алдындағы әлеуметтік-экономикалық жауапкершілгін сезіну тиіс. Әлеуметтік сөзінің астарында білім, денсаулық, халықтың әл-ауқаттық жағдайы, құн көріс деңгейі, рухани дүниелері және жалпы өмір сүру деңгейі деген үғымдар жатыр. Ал бизнес дегеніміз ол бәріміз білетіндің пайда табуды мақсат еткен қызметтің, іс әрекеттің бір түрі десек болады. Осындай сөздердің жиынтығынан құралған бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі дегеніміз кез келген пайда табу мақсатында қызмет етіп жатқан үйымның қоғам, адамзат және табиғат алдындағы міндеттерінен құралған қайырымдылық пен қамқорлықтың, демеушілік пен колдаудың топтасқан іс әрекеттер жиынтығы, яғни ол дегеніміз халықтың және сол аймақтың әлеуметтік жағдайын жақсартуға материалды және моралды қомектесу және қолдау, әлеуметтік-экономикалық жауапкершілгін үмытпау болып табылады. Бизнестің әлеуметтік жауапкершілгінің дамуының қағидалары туралы әртүрлі экономикалық әдебиеттерде кездеседі.

Негізінде бизнестің әлеуметтік жауапкершілгінің қағидаларын төрт топка бөліп қарастыруға болады: *ашықтық, жүйелілік, маңыздылық және шиеленісті болмауы*. Ашықтық қағидасында әлеуметтік саясаттың жүргізу принципі, әлеуметтік бағдарламаларды жүргізу механизмдерінің айқын және түсінікті, бұкараталығы және нақтылығы көрсетіледі. Жүйелілік қағидасында бағытталғандығы, яғни әлеуметтік бағдарламаларды жүзеге асыруда басымдылық бағыттардың болуы мен тұрақтылығы туралы айттылады. Ал, маңыздылық қағидасында өзектілігі, ауқымдылығы және тиімділігі айттыла, шиеленісті болмауы қағидасында орынсыз мәселелердің саясатынан алшақ болуы, саяси партиялар немесе саяси тұлғаларды колдауда нәтижесіз болғандағы жауапкершілігін сезінде көзқарастан алшақ болуы көрек екендігі айттылады [2].

Бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі – ауқымды үғым. Бұған қарапайым қайырымдылық пен

демеушілікten бастап, жергілікті қауымдастық-пен катынас, дағдарыс кезінде көмек көрсетуге дайын болу, сапасы жоғары тауар өндіру, сондай-ақ қоғам мүшелерінің заман талабына сай өмір сүруіне катысты басқа мәселелердің бәрі де кіреді деуге болады. Демек, бизнес өзі дамып жатқан аймақтардағы бөбектердің балабакшалармен жеткілікті қамтылуын, окушыларымыз берен студенттеріміздің мектептер мен жоғары оқуорындарында сапалы білім алуы, көсіпорындарымыздың жаңа технологияларға сай жарактандырылып, ондағы еңбек қауіпсіздігінің күштілігі, елді мекендеріміздің экологиялық жағдайы және т.б. мәселелерді қарастыруы тиіс.

Елбасының Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігінің 20 жылдық қарсандығы «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» атты халықта 2011 жылғы арнайы жолдауында токтальып откендей әлеуметтік жаңғырту – жаңа әлеуметтік саясат деп атап көрсеткен. Әлеуметтік-экономикалық саясат – бұл мемлекет, бизнес, қоғамдық үйимдардың арасындағы үшжақты келісім негізінде қалыптастырылған әлеуметтік саланың даму қағидалары мен мүмкіндіктері және жұмысшылардың көсіби бірігуі. Жаңа әлеуметтік саясаттың астарында аймақтық әлеуметтік-экономикалық саясат жатыр, яғни әр аймақ өз аймақтық әлеуметтік саясатын тиімді жасаса, соғұрлым мемлекеттің әлеуметтік экономикалық саясаты жоғары болары сөзсіз. Осы тұста әлеуметтік жауапкешіліктің маңыздылығы көрінеді. Кез келген аймақтың өзіндік базым бағыттары мен өндірістері, табиғи ресурстары белгілі, соған сәйкес аймақтың бизнесі, көсіпкерлігі дамыған. Сол бизнес тек пайда табуды ғана көзdemей, халықтың әлеуметтік жағдайына араласып, колдау танытып отырса нұр үстіне нұр олар еді. Мемлекет халық алдындағы жауапкершілігін сезінсе, көсіпкер де қоғам алдындағы жауапкершілігін сезінде қажет. Сатып алушы да, сатушы да, қызметкерлер де, өндіруші де барлығы да әлеуметтік-экономикалық жауапкершілікті бірдей үмытпауы тиіс [1].

Жалпы алғанда, бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі көп деңгейлі екендігі көрсетеді:

а) Негізгі деңгей – бұл орайда бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі келесідей міндеттерді білдіреді: уақытында салық төлеу, жалақыны беру, бар мүмкіндігінше жаңа жұмыс орындарын табу.

б) Ортаңғы деңгей – бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі қарамағындағы қызметкерлеріне

тек жұмыс талаптарына қатысты қамту емес, сапалы өмір сүрге де көмектесу: жұмысшылардың және қызмет етушілердің біліктілік деңгейін арттыру, профилактикалық емдеулер, түрғын үймен қамту, аймақтағы әлеуметтік сфераны дамыту. Мұндай бизнестің әлеуметтік жауапкершілік түрін корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік деп атайды.

в) Жоғарғы деңгей – ұйымдағы жалпы қайрымдылық шараларының түрлерін ұйымдастыру қызметтерін көнінен дамыту.

Аталаған деңгейлер елімізде толықтай атқарылып жатыр деп айта алмаймыз. Сондықтан да әлі де болса бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі дамыды деп есептемейміз. Жалақыны уакытылы жұмысшыларына таратып жатқан мекемелер салықтан жалтарып жатса, салық төлеп жатқан ұйымдар әлеуметтік мәселелерді мүлдем ұмытып жатыр. Бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі бұл әлеуметтік, экономикалық және экологиялық салаларда қоғамның дамуында ерікті үлес қосады. Жалпы алғанда БҰҰ Жаһандық Шартының 9 принциптерін сактауға бағытталған ерікті ішараалар кешенін білдіретін бизнесті ұйымдастыру қызметкерлерінің, тұтынушылардың, серіктестердің, жергілікті қоғам мен республиканың алдындағы жауапкершілікті білдіреді.

Әлеуметтік жауапкершілікті жүзеге асыру үшін қандай да бір жоспар немесе бағдарлама қажет екені сөзсіз. Қазіргі таңдағы бизнестің әлеуметтік жауапкершілігінің аймақтамаудың рөліне тоқтала отырып, сол аймақтарда жүргізілетін әлеуметтік бағдарламалардың негізгі түрлеріне тоқтальып өтейік. Әлеуметтік бағдарламалар әлеуметтік жауапкершілік аясында құрылады:

- ұйымның жеке бағдарламалары;
 - мемлекеттік басқару органдармен, аймақтық басқарумен серіктестік бағдарлама;
 - коммерциялық емес ұйымдармен серіктестік бағдарлама;
 - қоғамдық орындар мен мамандандырылған бірлестіктермен карым-қатынас бағдарламалары;
 - акпараттық бағдарлама.
- Осы орайда әлеуметтік бағдарламаларды жүзеге асыру құралдарына тоқтальнып өтсек.
- демеушілік және қайырымдылық;
 - әлеуметтік бағдарламаларға жұмысшылардың ерікті түрде ат салысу;
 - корпоративтік демеушілік;
 - корпоративтік қайырымдылық;
 - ақшалай гранттар;
 - әлеуметтік инвестициялар;
 - әлеуметтік маркетинг.

Жоғарыда атап өткен құралдарды қолдана отырып, аймақтағы әлеуметтік жағдайды жақсарту мүмкіндігін алады. Бизнестің әлеуметтік

жауапкершілігін дамыта отырып үйим не үтады деген сұраққа оның үәждерін келтірсек болады:

- қызметкерлер құрамын дамыту – нарықтағы нағыз мамандардың назарын аударады;
- ұйымның еңбек өнімділігін өсіру;
- ұйым имиджін жақсарту, беделін өсіру;
- ұзак мерзімді болашаққа арналған компания тұрақтылығын, орнықтылығын дамыту;
- ұйымның негізгі тауары мен атқаратын қызметтіне жарнама;
- сырттан инвестициялық капитал тарту;
- жалпы қоғамдағы әлеуметтік тұрақтылықты сактау;
- үкіметтен салықтық женілдіктерді ұту мүмкіндігі жоғары.

Жаңа заманғы бизнес қоғамнан тыс болуы мүмкін емес. Қазақстандағы әлеуметтік жауапкершілік қызметтің өндірістегі барлық бағыттарында кездеседі: көсіптік, кадрлық саясатта және серіктестіктермен қарым-қатынаста. Алайда көптеген ұлттық компаниялар әлі де болса бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі ұғымын жете түсінбей жүр. Компаниялар егер де әлеуметтік жобаларға қаражат бөлсе ғана, әлеуметтік жауапкершілік критерийлерін орындаپ жүрміз деп есептейді. Сондықтан да рынок катысушылары мұндай шығындар бизнес үшін қажетсіз деп санап, оның көлемін барынша азайтып, өз имидждерін төмендетіп жатқанын байқамайды. Ал әлемдік тәжірибеде мұндай жағдайларсыз, яғни әлеуметтік жауапкершілікті сезінбей, қоғам қалауы бола алмайтынын және белгілі дәрежедегі өсім болмайтынын айқындаиды. Дүниежүзілік экономикалық форумда әлемдік жетекші 132 компания корпорациялық әлеуметтік жауапкершілік компания жетістігінің үлкен себепшісі санайтынын айтқан. Алайда елімізде бұл ұғым әлі де болса толықтай таралып, түсініп қолданылмай жатқанын айта кету керек.

Қазақстанда да өзге елдердің тәжірибесін көнінен енгізер болсақ, ол бизнестің әлеуметтік жауапкершілігін арттыруға септігін тигізеді. Сондай-ақ бизнестің әлеуметтік жауапкершілігінің мейлінше жана сапалы деңгейге шығып, әлдекайда тиімдірек ұйымдық және каржылық сипатка ие болатынына сеніміміз мол. Бірақ бұл біздің елімізде асықпай немесе ұзак күтүге уақыт бар деген сөз емес. Біздегі экономикалық өсім қарқыны жағдайында ең тапшы экономикалық ресурс мұнай да, металл да, тіпті ақша да емес. Біздегі басты тапшылық – басқаруышы кадрлардың, экономикаға қажетті техникалық мамандардың тапшылығы. Сондықтан адам ресурстарын онтайтын пайдалану және олардың сапалы өмір сүруін қамтамасыз ету ең алдымен бизнестің өз мүддесі үшін қажет. Сонымен қатар

елімізде бизнестің әлеуметтік жауапкершілігін арттыру мақсатында көптеген әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялар құрылған болатын. Әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялар (ӘКК) – бұл өз қызметін өндірістен және тауарлар мен қызмет сатудан пайда табу мақсатында ұйымдастырылатын тұrlаулы бизнес-құрылымдар. Қазақстанда жалпы өткен жылы жеті ӘКК құру жөнінде шешім қабылданған және оларды каржыландыруға 14 млрд теңге қарастырылған болатын. ӘКК акционерлік қоғамдарын құру тұrlаулы жобаға сай, ӘКК келесі аймақтарда құрылды: Солтүстік – орталығы Қостанай, Каспий – орталығы Атырау, Орал – орталығы Ақтөбе, Сарыарқа – орталығы Қарағанды, Оңтүстік – орталығы Шымкент, Жетісу – орталығы Алматы, Ертіс – орталығы Өскемен. Бұл ӘКК-ларға еki миллиард теңgedен бөлек қажетті мемлекеттік активтер, сонын ішінде жер телімдері мен республикалық, коммуналды меншік берілді. Осы әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялардың коммерциялық корпорациялардан басты айырмашылығы олар алынған пайданы өздерінің мұддесіне қолданбай, құрылған сол өнірдегі халықтың әлеуметтік, экономикалық немесе мәдени мақсаттары үшін қайтадан жұмысайды. Сондықтан жоғарыда аталған әлеуметтік корпорациялар сол аймақтың экономикасын дамытуға үлесін қосады.

Ірі бизнес өкілдерінің арасында белсенді әлеуметтік бағыт ұстанған және әлеуметтік жауапкершілікке өзіндік танымалығайы бар ұйымдардың ішінде «Құс жолы» қорын (Қазкоммерцбанк), «Тәтішев атындағы Қор» (Тұран Элем Банкі), Seimar Social Fund (Альянс Банк) бөліп көрсетуге болады. Банктік емес ұйымдардың ішінен әлеуметтік жауапкершілікке деген өзіндік ұстанымымен GSM-Қазақстан компаниясын да атап өтуге болады. Сонымен бірге, Алматы қаласындағы “Ақсай-нан зауыты” қаладағы бірнеше балалар үйін нанмен қамтамасыз етіп отырады, “Рахат” кондитер фабрикасы мен “LG электроникс” және “Кока-кола” компанияларының да жиі-жій қайырымдылық акцияларын өткізіп тұратыны байқалады. “Қазақмыс” корпорациясы жауапкершілігі шектеулі серікtestтігі Қарағанды және Шығыс Қазақстан облысы әкімдіктерімен меморандумға қол қою арқылы Жезқазған, Балқаш, Сәтбаев сияқты өндірістік қалалар мен 10 кенттің тыныс-тіршілігін қамтамасыз етуге үлken үлес қосып келеді.

Осы атап өткен компаниялар еліміздегі ірі ұйымдары болып табылатынын білеміз. Олардың жасап жатқан жақсылықтарына әрине алғысымыз шексіз, осы тұста сол компаниялар коршаған орта алдындағы жауапкершіліктерін сезініп жатыр ма, табиғат ананы қорғауға кандай үлес қосып жатыр деген сұрап мазалайды.

«Жұмыла көтерген жүк женіл» дегендей, осы атап ған мәселелердің шешімін табу үшін аймақтардағы бизнес пен мемлекет бірлесе қызмет етуі керек. Ел экономикасын арттыру дегеніміз аймақ экономикасын жетілдіру және сол арқылы барша жергілікті халықтың тұрмыс деңгейін жоғарылату деген сөз. Сондықтың да бизнестің әлеуметтік экономикалық жауапкершілігі аймақ экономикасын дамытудың негізі ретінде қарастырылып, төмендегідей мәселелерге тоқтала өткен жөн.

· Қазақстан халқының әлеуметтік, экономикалық, басқару, ұйымдастыру саяси құндыштықтарын жүйелі түрде белсенді насиҳаттау;

· Бизнестің әлеуметтік жауапкершілігінің құқықтық негіздерін қарастырып, заң түрінде бекіту;

· Мемлекет тарапынан бизнестің әлеуметтік жауапкершілігін арттыру шараларын ұйымдастыру, марапаттау, түрлі салықтық женілдіктер көрсету;

· Ауыл шаруашылығының дамуын жеделдету үшін аймақтағы әлеуметтік жауапкершіліктің жүргізуін қадағалау және инфракұрылымдарды ынталандыру [3].

Қайырымдылықты, жауапкершілікті, қамқорлықты әрбірден кейін ұстанатын дініміз – ислам да міндеттейді. Зекет беріп, қайырымдылық танытып отыру керектігі касиетті Құран кәрімде де жиі айтылатынын ұмытпайык. Қазақ бабамыз айтып өткендей «Қайырымдылық жасасан, қа-йырымын өзің қөресің» демекші, жасаған жақсылық пен істеген қайырымдылық далаға кетпей, сол өзіне қайтып келері сөзсіз. Сонымен, бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі тек экономиканы басқару, ұйымдастыру, заң шығару, әлеуметтік жағдайды көтеріп қана қоймай, адамдардың патриоттық сезімдерін ояту, рухани дамыту және қайырымды іске шакыру, ен бастысы табиғат, адамзат, қоғам алдындағы жауапкершілікті өркайсымызға сезіндіру болып табылады.

ӘДЕБИЕТ

1. ҚР Президенті Н.А. Назарбаевтың халықта Жолдаусы «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз», 2011ж.
2. Региональная экономика. Основной курс. Учебник. Под редакции проф. В. И Видяпина, проф. М. И. Степанова. М.: Инфра-М, 2009г.
3. Нурланова Н.К. Региональная парадигма устойчивого развития Казахстана: проблемы теории и практики, – Алматы: Институт Экономики, К Н МОН РК, 2010.

Резюме

Рассматриваются проблемы социальной ответственности бизнеса в региональной экономике.

Summary

Maps the social responsibility of business in the regional economy.